

SEMÂHÂNE

(سماعانه)

Mevlevî dergâhlarında
semâ âyininin icra edildiği mekân
(bk. TEKKE).

SEMÂÎ

(سماعی)

Âşık edebiyatında bir nazım şekli.

Sözlükte “bir kurala bağlı olmadan yalnız işitmekle öğrenilen söz” anlamına gelen ve klasik Türk müziğinde iki basit usulden birinin adı da olan **semâî** saz şairlerinin koşmadan sonra en çok kullandıkları nazım biçimidir. Kendine özgü bir ezgi eşliğinde söylenir. Nazım birimi dördtlük olmakla beraber daha çok aruz ölçüsüyle söylenen musammat semâilerle divan biçimindeki semâilerde beyit nazım birimi kullanılır. Dörttlük nazım birimiyle söylenen semâilerde kafiye düzeni koşmaya benzer. Birinci dördtlük abcb (abab, aab), diğer dördtlükler ddbb-eeeb-fffb-... şeklindedir. Beyit nazım birimiyle söylenen semâilerde ise kafiye düzeni gazel gibi aa-ba-ca-da-ea-... biçimindedir. Hem aruz hem hece ölçüsüyle söylenmesine rağmen, saz şairleri daha çok hece ölçüsünü tercih etmiştir. Dörttlük nazım birimiyle yazılan semâilerde dördtlük sayısı genelde 3-5, beyit nazım birimiyle söylenenlerde ise beyit sayısı gazel gibi 5-15 arasında değişmektedir. Hikmet Dizdaroğlu'na göre ilk semâî XVI. yüzyıl şairlerinden Usûlî tarafından söylenmiştir. Ahmet Talat Onay ise *Divânü luğâtî't-Türk*'teki şairler göz önünde bulundurulduğunda, aruzun dört “mefâilün” kalıbına tekabül eden ve âşıkların semâî dedikleri nazım şeklinin aslında 8 + 8 = 16 hece kalıbıyla söylenen musammatlar olduğunu, bunların sonraları Arapça ve Farsça'dan kelime alınması ve âşık edebiyatının Fuzûlî'den fazlaca etkilenmesiyle incele incele bugünkü 8'li hece ölçüsüyle söylenen semâî şeklini aldığını söylemektedir (*Türk Şiirlerinin Vezni*, s. 201).

Semâiler ölçülerine ve nazım birimlerine göre şu isimleri alır: a) Düz semâî. Hece ölçüsünün 4 + 4 = 8 kalıbıyla ya da duraksız sekizli hece ölçüsüyle söylenen semâilerdir: “Beyaz göğsün bana karşı / Açma beni öldürürsün / Gözlerini süze süze / Bakma beni öldürürsün” (Gevherî). Düz semâî biçiminde ve “dedim / dedi” şeklinde söylenen semâiler de bazı saz şairleri tarafından tercih edilmiştir. “Dedim dilber

bu ne haydır / Dedi benim kaşım yaydır / Dedim dilber üzün aydır / Dedi on beş gecelenmiş” (Ercişli Emrah). b) Musammat semâî. Klasik Türk edebiyatındaki musammat gazelden etkilenerek aruz ölçüsünün dört “mefâilün” kalıbıyla ya da hece ölçüsünün 8 + 8 = 16'lı kalıbıyla söylenen ve mısraları ortadan da kafiyeli olan semâilerdir. 16'lı hece ölçüsüyle söylenen semâiler aslında 8'li hece ölçüsüyle söylenmiş bir semâinin iki mısrasının yan yana getirilmesiyle oluşmuş gibi de düşünülebilir: “Bu can bir gün uçar tenden gönül fâriğ olur senden / Gayri iş yok sana benden hemen dizdar âşıkınım” (Mâilî). c) Divan biçiminde semâî. Aruz ölçüsünün dört “mefâilün” kalıbıyla söylenen gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimindeki şiirlerle de semâî denir. “Vefâsın görmedim ol şûha meftûn olduğum kaldı / Düşüp sevâsına âlemde mahzûn olduğum kaldı” (Âşık Dertli). d) Ayaklı (yedekli) semâî. Aruz ölçüsünün dört “mefâilün” kalıbıyla yazılmış semâilerin her mısraından sonra “mefâilün / faülün” veya “mefâilün / mefâilün” kalıbına uygun parçalar eklenmek suretiyle söylenen semâilerdir. Ayaklı semâiler klasik Türk edebiyatındaki müstezad gazel örnek alınarak söylenmiştir: “Hayâl-i gül ruhunla bekledim ben bunca gülzâr / Edip bülbül gibi zâr / Bana göstermedi bahtım medet ol subh-i didâr / Edip hasret giriftârı” (Beşiktaşlı Gedâyî). Ayaklı semâilerin bir kısmı da, “Efendim gel bana bildir bu istiğnâ ne âdettir / Bana bildir bu istiğnâ ne âdettir **adâlettir** / Bu istiğnâ ne âdettir adâlettir **halâvettir** / Ne âdettir adâlettir halâvettir **nezâkettir**” (Hengâmî) şeklinde olup saz şairlerinin şiirde ustalıklarını göstermek için söyledikleri satranç nazım biçimi gibi mısralar hem soldan sağa hem yukarıdan aşağıya doğru dört eşit parçaya ayrılıp okunabilir. e) Murabba biçiminde semâî. Yaygın olmasa da bazı şairler bu biçimde de semâî söylemiştir: “Behey sûfî bizi ta'netme her dem yerli yersizce / Bizi kendin gibi câhil mi zannettin hünersizce / Sözüm dinle seni bed-nâm ederler hayr ü şersizce / Dilin çek ehl-i uşşaktan dîn ü îmânî fersizce” (Derviş). Bazı araştırmacılar dördüncü mısraları her dördlüğün sonunda tekrar edilen semâilere “semâî-şarkı” adını vermektedir.

Semâilerde daha çok aşk, ayrılık, gurbet, tabiat, özlem gibi konular işlenir. Az sözle yoğun bir anlam ve gerekli âhengi sağlamak semâilerin önemli özelliklerindedir. Bunun için semâî basit görünse de zor bir nazım biçimidir. Saz şairleri için

de en güzel semâileri Karacaoğlan, Pîr Sultan Abdal, Ruhsatî ve Sümmânî söylemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Talat [Onay], *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İstanbul 1928, s. 81-93; a.mlf., *Türk Şiirlerinin Vezni* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1996, s. 201, 208; Sadettin Nüzhet [Ergun], *XIX. Asır Saz Şairlerinden Beşiktaşlı Gedâyî*, İstanbul 1933, s. 83; Murat Uraz, *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul 1933, s. 69, 76, 79; Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, Ankara 1969, s. 89-90, 127-130; a.mlf., “Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler-4”, *TF*, sy. 29 (1981), s. 6-10; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 344-345, 356-359; Nurettin Albayrak, *Gevherî*, İstanbul 1998, s. 89; a.mlf., *Dertli*, İstanbul 2007, s. 85; Öztuna, *BTMA*, II, 288; Mustafa Kutlu, “Semâî”, *TDEA*, VII, 507-508.

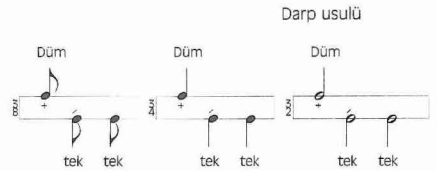
NURETTİN ALBAYRAK

SEMÂÎ

(سماعی)

Türk mûsikisi usullerinden.

Türk mûsikisi usul sisteminde terkibine başka bir usul katılmadığı için basit usul sınıfına giren iki usulden ikincisidir (diğeri iki zamanlı nîm-sofyanlıdır). Üç zamanlı ve üç vuruşlu olan bu usulün 3/8'lik, 3/4'lük, 3/2'lik mertebeleri varsa da en çok 3/4 mertebesi ile kullanılmıştır. 3/2'lik mertebeye ancak yürük semâî formundaki bazı eserlerde eser içinde bir iki usul kadar yer alır. Bu mertebedeki semâîye “darb usulü” adı verilmiş olup müstakîl olarak sadece Hamâmizâde İsmâil Dede Efendi'nin bestenigar Melevî âyin-i şerifinin 3. selâmında kullanılmıştır. Usul 3/8'lik ve bilhassa 3/4'lük mertebesi ile şarkı, ilâhî, türkû ve özellikle saz semâilerinin dördüncü hânelerinde tercih edilmiştir.

Semâî usulünün birinci darbi kuvvetli, ikincisi yarı kuvvetli, üçüncüsü zayıftır. Hamâmizâde İsmâil Dede Efendi'nin, “Yine bir gülnihal aldı bu gönülümü” mısrayla başlayan rast, Lemi Atlı'nın, “Açmam açmam söyleyemem çünkü derinde” mısrayla başlayan kürdîli-hicazkâr, Bimen Şen'in, “Al sazını sen sevdiceğim şen hevesinde” mısrayla başlayan sultânîyegâh, Münir Nurettin Selçuk'un, “Sana dün bir tepeden

baktım azîz İstanbul" mısraıyla başlayan hicaz ve, "Âşika Bağdat sorulmaz ufukları aşar gider" mısraıyla başlayan mâhur şarkıları bu usulle bestelenmiş eserlerden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Suphi Ezgi, *Nazari-Ameli Türk Musikisi*, İstanbul 1935-40, II, 5; IV, 280; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Müsikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 69, 74, 85-86; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Müsikisi Nazariyatı ve Üsülleri Kudüm Velveleri*, İstanbul 2006, s. 609, 615-616; Sadeddin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 344 (1978), s. 10.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

SEM'ÂNÎ,

Abdülkerim b. Muhammed

(عبد الكريم بن محمد السمعاني)

Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed
b. Mansûr es-Sem'ânî
(ö. 562/1166)

el-Ensâb adlı eseriyle tanınan
tarihçi ve hadis hâfızı.

21 Şâban 506 (10 Şubat 1113) tarihinde Merv'de doğdu. Temîm kabilesinden geldiği için Temîmî, atalarından Sem'ân'a nisbetle Sem'ânî, Merv'de doğduğundan Mervezî, Horasan bölgesine nisbetle Horasânî nisbesiyle anılmıştır. Babası Muhammed b. Mansûr, Horasan bölgesinin en tanınmış âlimlerindendi. Annesi Fâtma bint Hasan ez-Zendeihâniyye, Merv'in yönetiminde söz sahibi ailelerden birine mensuptu. Sem'ânî birçok müfessir, muhaddis, fakih, tarihçi, edip, vâiz ve hatip yetiştiren bir aile içinde dünyaya geldi. Henüz dört yaşında iken babası onu Nişâbur'a Abdül-gaffâr b. Muhammed eş-Şîrûyî ve Ubeyd b. Muhammed el-Kuşeyrî gibi âlimlerin ders halkasına götürdü. Aynı yıl içinde ölen babasının vasiyeti gereği öğrenimiyle amcaları Hasan b. Mansûr ile Ahmed b. Mansûr ilgilendi. İlk eğitimini İbrâhim b. Ahmed el-Mervezî'den aldıktan sonra çeşitli derslere katılmaya başladı. Yirmi üç yaşından itibaren uzun süre devam edecek olan ilmî seyahatlere çıktı. 529'da (1135) başlayan ve altı yıl süren ilk seyahati sırasında Horasan, Irak, Suriye ve Hicaz bölgelerini ziyaret etti. 532'de (1138) Bağdat'a gitti ve 537 (1142) yılına kadar burada kaldı. Oğlu Abdürrahîm es-Sem'ânî'nin eşlik ettiği ikinci seyahatini 540-546 (1145-1151) yılları arasında Nişâbur, Herat, Belh ve Nesâ gibi merkezlere yaptı. 549'da (1154) çıktığı üçüncü seyahatinde Hârizm ile Semerkant, Buhara ve Nesef baş-

ta olmak üzere Mâverâünnehir bölgesindeki ilim merkezlerini gezdi. Gittiği yerlerde ilim meclislerine katılmanın yanında diğer âlimleri de ziyaret ederek onlardan faydalanmaya çalıştı. Bu seyahatler sırasında 100 civarında merkeze uğradığı ve görüştüğü hoca sayısının 7000'e ulaştığı rivayet edilmektedir (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1316). Bunlar arasında Muhammed b. Fazl el-Furâvî, Temîm b. Ebû Saîd el-Cürçânî, Hibetullah b. Sehl el-Bistâmî ve Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî el-Ensârî gibi isimler yanında çoğu İsfahan ve Nişâburlu seksen civarında hanım hoca bulunmaktadır. 552 (1157) yılında tamamladığı son seyahatinin ardından Merv'e yerleşen Sem'ânî vefatına kadar bütün zamanını Nizâmiye ve Amîdiye medreselerinde talebe okutarak, eser telif ederek ve vazâ vererek geçirdi. 1 Rebülevvel 562 (26 Aralık 1166) tarihinde vefat etti ve Sencezân Kabristanı'na defnedildi. Hadiste imam, sika, hâfız, hüccet gibi sıfatlarla anılan ve güvenilirliğine işaret edilen Sem'ânî ayrıca bir Şâfiî fakih olarak meşhur olmuştur. Üstün ilmî birikimi akranlarını ve hocalarını bile kendisinden rivayete yönlendirmiştir (Sübkî, VII, 182). İbn Asâkir onun hakkında "Horasan bölgesinin üstadı", Zehebî "Horasan'ın muhaddisi", Sübkî "Şark'ın muhaddisi" ifadesini kullanmıştır. Çağdaşı İbnü'l-Cevzî ise kendisini ağır biçimde suçlamıştır (*el-Muntazam*, X, 224-225). Yapılan araştırmalarda İbnü'l-Cevzî'nin suçlamalarında haklılık payı bulunmadığı ve eleştirilerin mezhep taassubundan kaynaklandığı belirtilmiştir.

Eserleri. Sem'ânî'nin eserlerinden çoğu Moğollar'ın Merv'i işgali sırasında kaybolmuş, sadece birkaçı günümüze ulaşmıştır. 1. *el-Ensâb*. Müellifin en meşhur eseridir. 550 (1155) yılında Semerkant'ta yazılmaya başlanmış, kabilelerin nesebi yanında şehir, belde, ülke, mezhep ve meslek gibi mensubiyetler esas alarak hazırlanmıştır. Eserde 5348 nisbe alfabetik olarak sıralanmıştır. *el-Ensâb*'ı ilk defa D. S. Margoliouth, Sem'ânî ve eserleri hakkında bir giriş yazısıyla tıpkıbasım halinde yayımlamış (Leiden-London 1912 → Bağdat 1970), daha sonra ilk on cildini Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî neşre hazırlamış (Beyrut 1400/1980), son üç cildi de Pakistan'da yayımlanmıştır (Haydarâbâd 1980-1982). Eserin Abdullah Ömer el-Bârûdî tarafından yapılmış bir neşri daha vardır (I-V, Beyrut 1408/1988). İzzeddin İbnü'l-Esir *el-Ensâb*'ı *el-Lübâb fi tehzi'el-Ensâb* adıyla ihtisar etmiş (I-III, Kahire 1357-1369; Beyrut, ts.), Süyûtî de İbnü'l-Esir'in

çalışmasını *Lübübü'l-lübâb fi tahri'el-Ensâb* adıyla özetlemiştir (nşr. P. J. Veth, I-II, Leiden 1841-1851; Bağdat 1963; nşr. Muhammed Ahmed Abdülazîz – Eşref Ahmed Abdülazîz, I-II, Beyrut 1411/1991). Abdullah b. Sâlih el-Berâk, *el-Milel ve'n-nihal el-vâride fi kitâbi'l-Ensâb li's-Sem'ânî* isimli çalışmada *el-Ensâb*'da dinler ve mezhepler konusunda yer alan bilgileri derlemiş ve değerlendirmiştir (Riyad 1417/1996). 2. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Sem'ânî, hocalarını tanıtmak amacıyla *Mu'cemü'l-ş-şüyüh* ismiyle de bilinen *el-Mu'cemü'l-kebîr* ve bunun ihtisarı olan *et-Taḥbîr fi'l-Mu'cemü'l-kebîr* adıyla iki eser kaleme almıştır. *el-Mu'cemü'l-kebîr*'in müellifin vefatından kısa bir süre sonra kaybolan asıl nüshasından yapılan ihtisarlardaki bazı farklılıklar günümüzde tartışmalara zemin hazırlamıştır (Sem'ânî, *el-Müntehab*, neşreden giriş, I, 89-96). Başlı ve sonu eksik bir nüshadan *et-Taḥbîr fi'l-Mu'cemü'l-kebîr* ismiyle neşredilen muhtasarda (I-II, Bağdat 1395/1975) Sem'ânî'nin 1193 hocasının hayatı konu edilmektedir. Nâciye Abdullah İbrâhim, "el-Mer'etü fi menâhici'l-mü'errihin" başlıklı makalesinde (*Buhûs*, s. 534-559), Sem'ânî'nin *et-Taḥbîr* adıyla yayımlanan eserinde hocaları olarak zikrettiği yetmiş civarında hanımı esas alarak o devrin ilim anlayışında kadının yerini tesbit etmeye çalışmıştır. *el-Mu'cemü'l-kebîr*'in muhtasarı olduğu anlaşılan, ancak Sem'ânî tarafından mı yoksa bir başkası tarafından mı ihtisar edildiği belirlemeyen başka bir nüshada (*el-Müntehab min Mu'cemi şüyühi Ebi Sa'd es-Sem'ânî*, nşr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir, I-IV, Riyad 1417/1996) müellifin 1445 hocası tanıtılmaktadır. 3. *ez-Zeyl 'alâ Târihi'l-Ḥatib*. 463-562 (1070-1167) yılları arasında kapsayan ve on beş ciltten oluşan eserde Bağdat ile bir şekilde alakası bulunan çok sayıda kişinin biyografisine yer verildiği nakledilmektedir. Bu eser ve İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî tarafından yapılan muhtasarı günümüze intikal etmemiş, sadece asıl nüshanın XX. cildine tekabül ettiği anlaşılan X ve XI. ciltleriyle (*Dîa*, XXI, 169) Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî'nin bundan seçmeler yaparak 214 kişinin biyografisine yer verdiği *el-Müstefâd min Zeyli Târihi Bağdâd* isimli eser zamanımızda ulaşmıştır (nşr. Muhammed Mevlûd Hâlef – Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut 1406/1986). Kitap İbn Manzûr tarafından da ihtisar edilmiş, bu muhtasarın bir nüshası günümüze intikal etmiştir (Brockelmann, VI, 63-64). 4. *Edebü'l-İmlâ ve'l-İstîmlâ**. İslâm eğitim tarihi açısından önemli bir